МУНИЦИПАЛЬНОЕ БЮДЖЕТНОЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
«АРЫЛАХСКАЯ СРЕДНЯЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА»

Стручкова Розалия Егоровна

ТӨРУТ ДЬАРЫК – ОЛОХПУТ ОЛУГА

Стручкова.Р.Е.

Физика учуутала

2013 г.

Республика оскуолаларыгар уорэнээччилэри агро-хайысхалаах эбэтэр сир дьиннээх хаьаайыннарын иитии соруктара буолар. Агро-хайысхалаах оскуолалар сурун соруктара – уорэнээччини сир дьиннээх хаьаайына буоларга ойун-санаатын, дьо5урун, кэнэ5эски оло5ун торообут дойдута сайдарыгар аныыр патриот тыыныгар иитии буолар.

Ол аата уопсай уорэхтээьин сурун программатын сэргэ о5олору тыа сирин оло5ор, улэтигэр-дьаьа5ар ыкса сыьыарыы буолар. Ити оскуола5а билинни дуальнай иитии, уорэтии сайдыытын биир ча5ылхай холобура. Агрошкола уорэнээччитэ улэнэн иитиллэрэ кини кэлин киьи, ыал буолуутугар быьаччы сабыдыаллаах. О5о тыа сирин улэтигэр-хамнаьыгар кыра эрдэ5иттэн эриллэн тороппуттэрин торут дьарыктарын ойдуур, кинини ииппит, уорэппит сыраларын сыаналыыр буолар. Торообут туолбэтин айыл5атыгар улэлээн иитиллибит о5о тулалыыр эйгэтин кэтээн коро, умсугуйа уорэнэр. Кэлин онтун саныы сылдьар, ханнык да идэни баьылаатар да5аны дойдутугар тардыьара куустээх буолар.

Саха Республикатын президена Е.А.Борисов агропромышленнай тэрилтэлэри ойдуур сыалтан 2013 сылы – нэьилиэги, тыа хаьаайыстыбатын сайыннарар сыаллаах – тыа сылынан биллэрдэ. Оттон ханнык ба5арар нэьилиэк эргийэр киинэ, инникигэ сайдар кэскилэ – оскуола уонна о5о буолар.

О5о кыра сааьыттан торут дьарыкка сыстан, обугэ угэьин билэ-коро улаатта5ына, билиитэ-коруутэ, тылын эйгэтэ кэнээн, толкуйдуур уонна улэлиир уоруйэ5э, сатабыла сайдан, олоххо бэлэмнээх, торообут нэьилиэгэр, республикатыгар туьалаах киьи буола улаатарыгар тирэх буолар.

Арай саха о5ото тупса5ай тутуулаах дьиэтиттэн, барыта бэлэмтэн, уота-куоьэ, танаьа-саба суох сиргэ-уокка баар буолан хааллын! Бу маннык экстремальнай тугэннэ тыыннаах хаалар, быыьанар суолун тапталлаах аар айыл5ан, алаас сыьыы аайы суурэр-котор кыыл-суол до5отторун эбээт. Ол эрээри, билинни уйэ ыччата Сахабыт сирин тыйыс тымныылаах кыьыныгар, уот кураан куйаас сайыныгар уматар тэрилэ суох кутаа уоту куодьутэрин,

булт араас ньыматын баьылаан, иистэнэн, тириини танастаан аьын-танаьын бэринэрин, уонтэн-койууртэн хайдах харыстанарын, сырдыгынан сирдэтэн, кунунэн чаьыыланан, бити-билгэни сопко туьанан, хайдах сылдьарын билиэ этэ дуо? Аны туран кутаа уоккар бэлэмнээбит маьын уруллуутунан «Тай5а кутаата» - ордук туунун уматан баран, бу кутаа тула хонор табыгастаа5ын, «Сулус кутаа» - ас астанарга, чэй орунэргэ, иттэргэ табыгастаах диэн араарыа, билиэ этэ дуо? Маннык усулуобуйа5а биьиги обугэлэрбит уйэлэри унуордаан, быр-бааччы тэринэн, торут дьарыкка тирэ5ирэн, онтон куус ылан, сайыннаран илдьэ кэлбиттэрэ кэрэхсэбиллээх. Угус устудьуон учуутал идэтин ылан, араас улууска, оройуонна кэлэр колуонэни иитэ-уорэтэ барыа турда5а. оттон маны барытын хантан билиэй диэн боппуруос эмиэ уоскуур.

Былыр былыргыттан ханнык ба5арар норуокка, о5ону иитии дьиэ кэргэнтэн са5аланар. Ыйыллыбыт торут дьарыктар, улэ-хамнас, дьонно-сэргэ5э сыьыан, тороппут тус холобурунан о5о5о бэриллэр. Ол эрээри сайдыы тэтимэ тургэтээн, ар5ааны омук сабыдыалынан биьиги торут култуурабыт умнулла быьыытыйан баран, саналыы тыыннанан чинчийиллэр, уорэтиллэр. Онон торут дьарыкпытын соргутэн, норуот ытык ойдобулун инэринэн, билбит билиибитин туьанан обугэлэрбит дьарыктарын харыстыыр, хаалларар наадаттан аныгы ыччаты улэ5э, сахалыы дьарыкка сыьыаран уорэтиэххэ, иитиэххэ, угуйуохха. Оччо5о дьарыкка ылбыт уоруйэ5э, сатабыла, билиитэ-коруутэ оло5ун устата ханнык ба5арар тугэннэ комолоьуо.

Саха омук дьарыгынан сылгыны-суоьуну иитии, коруу-харайыы, оттооьун, бултааьын, балыктааьын, эмтээх оту, сир аьын хомуйуу буолар.

Саханы саха гыммыт, урун тыынынан илгийэр, Айыы Дьоьогой о5ото – сылгы буолар. Сылгы уонна ынах саха омук былыр-былыргыттан сугуруйэр, ытыктыыр суоьубут. Сахабын дэнэр ханнык ба5арар киьи, арааьа, сылгы – суоьу иитиитин, оттооьуну, балыктааьыны, коро-истэ улаатар, бэйэтэ тоьо кыайарынан кыттыьар, билэр улэтэ буолуохтаах. Бу ылбыт билиитин чинэтэригэр инэриэхтээхпит уонна куннээ5и оло5ор таба туттар сатабылга угуйохтаахпыт. Ол курдук:

- Сылгыны – суоьуну иитии, онун-дьуьунун, сааьын араарыы, колунэргэ наадалаах малы-салы (ыныыр, сыар5а, быа арааьа, куруо-хаьаа уо.д.а)
- Сылгы сиэлиттэн оноьуллар туьалаах тэриллэри (кыл куйуур, туьах, илим уо.д.а.)
- Оттуур сири-уоту (отуу, кыдама, бугул, субуу ойдобуллэрин)
- Эмтээх уунээйилэри хомуйуу уонна туьаныы
- Бултуурга уонна балыктыырга наадалаах тэриллэри, сиэри-туому туттуу
- О5уруоту, хортуоппуйу, сибэккини ууннэриигэ (сиэмэ, арассаада, уу кутуута)
- Тыа5а, алааска ууттан, уоттан, туттар малтан-салтан сэрэхтээх буоларга субэни-аманы биэрии.

Торут дьарык олох – тордо буоларын ойдууругэр, уорэнээччигэ, ити ылбыт билиилэрэ маннайгы олук буолаллар.

Биьиги оскуолабыт быйылгыттан са5алаан агротехнологическай хайысхалаах оскуола буоларга бэлэмнэнэн улэлии сылдьабыт. Ол курдук билигин уорэнээччилэри кытта о5уруот уонна сибэкки ыьыытын са5алаатыбыт.

Ханнык ба5арар сана са5алааьын, уорэтии, чинчийии туохха эмэ тирэ5ирэн олуга оноьуллар. Торут дьарыгы оскуола5а уорэтии методологическай оло5о, этнокультурнай уорэхтээьин таьымын урдэтэр сыалтан обугэлэрбит торут олохторугар уонна дьарыктарыгар тирэх ылан сайдар.

Тыа о5отун улэни кытта тэннэ сайдыахтаах сыалын тутуьан уонна билиитин-коруутун ханатан, улэ5э дьуорэлээн иитэбит, уьуйабыт. Ол сыалтан улэ5э уоруйэх буолуу хайысхатын иитэргэ улэ тэриллэ турар. Быйыл саас оскуолабыт тиэргэнигэр учебно-опытнай учаастак тутуннубут. Онно учуутал ыйыытынан-кэрдиитинэн о5олор бэйэлэрэ корон-истэн, буобэйдээн ууннэрэллэр. О5о бэйэтин илиитинэн тутан-хабан ууннэрбит, улэтин тумугун корон, о5о бэйэтэ да астынар. О5уруоппут аьын кыьынын, битэмиин

тиийбэт бириэмэтигэр тото-хана силлэригэр хаьаанар уонна ордугун нэьилиэккэ атыылаан оскуолабыт материальнай базатын ханатар сыаллаахпыт.

Саха омукка суоьулэртэн саамай чугас сылгы буолар. Кини Урун Айыылартан торуттээх Дьоьогой быьыытынан биллэр. Сылгы Айыы киьитигэр миинэр минэтэ, сындалыйбат уьун сырыылаа5а, уохтаах кымыьа, минньигэс инэмтэлээх этэ, куус-уох эбэн, этин-хаанын чэбдигирдэр, ойун-санаатын ырааьырдар, оло5ун тутаа5а буолар.

Оскуолабыт юбилейынан сибээстээн олохтоох администрация туорт убаьаны, Слепцов Иван Семенович дьиэ кэргэнэ биир биэни, 1987 сыллаах выпусктар биир убаьаны, Слепцов Павел Павлович биир биэни бэлэхтээбиттэрэ. Ону таьынан олохтоох администрация тыа хаьаайыстыбатын сылыгар анаан «Тыа сирэ – биьиги олохпут» диэн проегы комускээн биир молуйуон граны ылбыта, онтон биьиэхэ сылгыбытын ханатарга харчы корбутэ. Ити курдук биьиги бары инники кэскилбит оло5ор тирэхтээх уонна чол ойдоох-туруктааах буолалларыгар тоьуу куус буолла.

Агрохайысхалаах оскуолалар улэлэрэ уорэнээччини Ийэ сир биьигэр иитии; улэни оро тутуу; тулалыыр эйгэ5э харыстабылы, тапталы уоскэтии; торообут туолбэ оло5ор сугуруйуу; дьонугар-сэргэтигэр ытыктабылы инэрии курдук саха омук уйэлэргэ сурэ5эр-быарыгар буобэйдээн кэлбит ытык ойдобуллэрин колуонэттэн колуонэ5э сал5ааьын курдук саныыбыт.

Агро-хайысхалаах оскуола5а уорэнэн, уьуйуллан, толкуйдуур уонна улэлиир уоруйэ5э, сатабыла сайдан, сир дьиннээх хаьаайына буолан олоххо бэлэмнээх, торообут нэьилиэгэр, республикатыгар туьалаах киьи буолуо.